

mutatja fel, a heti órák számával és a tanítandó tárgyak megnevezésével mind a 3-ik mind a 4-ik osztály számára.

A könyvben magában ugyan azon olvasó darabok következnek egymásután s az író legnagyobb világossággal adja elő, mikép forgolódják a tanító az előtte levő tantárgyak fejtegetésében. Minden darabka vagy szakasz után ott van: *Recapitulatiune, Examinare, Deprinderi*-gyakorlatok, mások és bővebbek, mint az I. Gramaticában. Ezen kalauzzsal szinte lehetetlen nem jól tanítani az előttünk fekvő grammatika szerint.

Véleményemet ismételvén s erre a részre is alkalmazván, ajánlom a nevezett két tankönyvet.

Budapest, 1883. apr. 10-én.¹⁾

Katona József és Bánkbánja, írta *Gyulai Pál*. Budapest, 1883. Franklin-társulat. 309 l. Ára 2 frt. (A Kisfaludy-Társaság k adása.)

Nem követem el azt az ízléstelenséget, hogy erről a gyönyörű könyvről hosszú dicsériádát irjak. Nem szorúl az dicséretre. Alapos kutatásnak s tanulmányoknak érdekes eredményeit találjuk itt oly ízléssel és tapintattal feldolgozva, hogy e művet az irodalomtörténeti monographia legjobb mintái mellé állíthatjuk. A következő megjegyzések azért sem dicséret, sem kritika nem akarnak lenni. Nagy figyelemmel s ritka élvezettel olvastam e könyvet, mely már 1861-iki alakjában is legkedvesebb olvasmányaim egyike volt, s olvasás közben itt-ott kis jegyzeteket irtam a szélére, melyeket a következőkben összefoglalni s indokolni szándékozom.

A könyvben három részt lehet megkülönböztetni: a *biographiait*, mely Katona életével s emberi jellemével foglalkozik, az *irodalomtörténetit*, mely a Bánk-tragédia tárgyát magát s behatóan a korabeli színház s dráma állapotát tárgyalja, és az *aesthetikait*, mely «Bánkbán» elemzését adja.

A biographiai részt főleg a tárgyalás megnyerő s lebilincselő hangulata teszi oly élvezetessé. Ritkán olvashatni ily egységes hangú életrajzot, mely magában is önálló értékű dolgozat. Némelyek talán túlságosnak fogják találni a szerző elegikus felfogását, de mindenki kénytelen lesz elismerni, hogy az nem külső máz, hanem magából a tárgy természetéből folyik. Részemről csak egy ponthan nem csatlakozhatom egészen Gyulai nézetéhez: a költőnek szüleihez való viszonyát értem. Nem mintha ezen viszony nemességét és gyöngédségét legkevésbé is kétségbe vonnám; de merészeknek tartom a szerzőnek e viszonyra alapított következtetéseit. Gyulai ugyanis (45. l.) úgy tünteti fel Katonának elpártolását a színészettől és irodalomtól, mintha ezt kizárólag

¹⁾ Az Országos Közoktatási Tanács egyik bírálata.

szülei iránti kegyeletből tette volna. Ez talán mégis túlzó felfogás. A színészet és irodalom akkori állapota hazánkban csak a nagyon könnyelmű vagy nagyon erélyes embereket bírta meghódítani; Katona sem az egyik, sem a másik nem volt. Erélytelen, gyenge, ingadozó, félénk ember volt, és — azt hiszem — talán beteg is. Ő visszariadt a bizonytalan állástól, az elégtelen jövedelemtől, a biztos nyomortól, melylyel műkedvelő színészkedése idejében elég alkalma volt megismerkednie. A küzdelem nem volt az ő hivatása; jól mondja Gyulai (156. l.): «kevés volt benne a támadó erő és semmi abból a szilaj elszántságból, mely óhajta szokta az akadályokat, hogy győzedelmeskedjék rajtuk»; tépelődő szelleme, problematikus jelleme, elegikus hangulata eleve is alkalmatlanná tették őt oly életpályára, milyen akkor a magyar színész és író pályája volt. Hogy ily természetű ember gyermeki kötelességeit is egy kissé sentimentálisan fogta föl, az elég valószínű, de én nem erre fektetném a fősúlyt. Nem gyávaság vagy korlátoltság, a mik ellen Gyulai őt védi, volt az ő fiúi kegyelete, bizonyára nem; csak beteges egyéniségének egy jellemző symptomája, melyet sem dicsérni, sem korholni nincs sem okunk, sem jogunk.

A biographiai adatok közül nehányat legujabban¹⁾ helyreigazítottak. Így a költő családja nem a Nyírségből származott, hanem tősgyökeres kecskeméti faj volt; nem is volt nemes, hanem, mint Toldy előtt mondták, közsorsú, mit már abból is láthatni, hogy a költő ősei mind az adózók névsorában foglalnak helyet; végre a költő nagyatyját nem Tamásnak, hanem, mint a költőt magát és ennek atyját, Józsefnek hítták. Mind lényegtelen adatok, melyeket azonban helyre kell igazítani.

Az irodalomtörténeti rész a fővárosi magyar színészet történetét 1790-től 1815-ig tárgyalja, épen olyan alaposan mint érdekesen. Katonáról ez időre vonatkozólag csak annyi volt megállapítható, hogy 1810. és 1815. közt többé kevésbé szoros viszonyban élt a színészekkel, mint műkedvelő színész és drámaíró, kirándult velök vidékre is, sőt négy hónapig mint rendező is működött köztük; átélte tehát az első pesti magyar színészet minden viszontagságát egész addig, míg az újra vándorútra kelt. Ez időben szerzett tapasztalatai nem igen csábíthatták a komoly és tépelődő ifjút ezen pályára; 1816-ban letette az ügyvédi vizsgálatot s végkép búcsút vett a színpadtól.

E részbe tartozik a harmadik fejezet is, melyben Gyulai Katona ifjúkori drámáit fejtegeti. Meggyőződésem szerint Katona mind ezen darabokban német drámákat dolgozott át, több kevesebb önállósággal. Ezt, nézetem szerint, Katona maga is beismeri, midőn *Bánkbánt* első művének nevezi, — kétségtelenül első önálló, eredeti művét érti alatta.

¹⁾ *Bud. pesti Hirlap és Fővárosi Lapok* 1883. április 15.

A korabeli kifejezésekre: «eredeti», «irta» vagy «készítette», mint a tapasztalás mutatja, nem fektethetni nagy súlyt. Úgy látszik, csak ott jelölték meg az idegen alapon készült drámát fordításnak, hol nem sokat vagy épen semmit sem változtattak rajta, vagy a hol az a nagyobb közönség előtt (nyomatatásból vagy a német színpadról) ismeretes volt. Gyulai nem kereste az eredetieket, magam sem tudtam még azokat sem megkapni, melyeknek czimeit felkutatnom sikerült. Talán nem is érdemes, nagyon utána járni a dolognak, mert a mit a korabeli német lovag- s rémdrámákról általában tudunk, teljesen elegendő arra, hogy Katona e műveiről, még ha mind eredetiek volnának is, helyes ítéletet mondhassunk. Ő maga nem sokra becsülte gyakorlati színészkedésének e mellékes gyümölcseit, melyeket ki nem nyomtatott, melyeket utóbb, *Bánkbán*-ja előtt, egyenesen megtagadott.

Hogy e felfogásom, mely Gyulaiétól lényegesen eltér, helyes, egyelőre csak egy példával bizonyíthatom, de ez a példa nagyon érdekes. Katona negyedik drámája: *István, a magyarok első királya. Eredeti vitézi nézőjáték négy főlvonásban, a magyar nemzeti játékszinre szabadon készítettet Katona József által Pesten, 1813. júliusban.* Gyulainak is feltűnt (66. l.), hogy Katona e munkát «szabadon készítettnek» mondja. «Ez átdolgozást is jelenthet, de jelentheti valamely történeti rajz földolgozását is», jegyzi meg Gyulai, ki az utóbbit látszik hinni, talán mivel Katona «eredeti»-nek czimezi művét. Pedig e dráma a következő német mű átdolgozása: *Stephan der Erste König der Hungarn. Ein Schauspiel in sechs Aufzügen von Xavier Girzick, Mitglied der hochgräflich-Unwerth'schen deutschen Operngesellschaft in Ofen und Pest, Pest, bei Johann Michael Landerer, Edlen von Füsikut, 1792, 184 lap.* Ajánlás: *Der edlen Nation der Hungarn in Unterthünigkeit gewidmet von ihren (!) Verehrer dem Verfasser.*¹⁾

Katona a darab teljes cselekvényét átvette e műből, de tetemesen rövidítette, sok epizódot elhagyott s jobban összevonta az eseményeket. Színi szempontból a magyar átdolgozás sokkal jobb, mint a német eredeti, mely inkább dialogizált lovagregény, mint igazi dráma. De feltűnő, hogy Katona, ki a darab szerkezetével ily szabadon bánt el, a dialogusban nagyrészt hiven ragaszkodik az eredetihez, úgy hogy még drámájának az oly helyei is fordítások, melyek magyarosabb szerkezetüknél fogva eredetieknek tetszenek. A magyar s a német dráma jelenetei a főlvonásokban következőleg felelnek meg egymásnak :

¹⁾ Új kiadása 1803-ban jelent meg. Ugyanazon szerzőtől (ki, úgy látszik, 1811-ig működött a pesti német színháznál): *Achilles und Polyxena, Eine Tragödie in 5 Aufzügen, in elegischer Versart.* Pesth, 1808. Trattner, 233 l.

<i>Katona :</i>		<i>Girzick :</i>	
I. felvonás	1—2. jelenet	I. felvonás	1—4. jelenet
„	3. „	III. „	1. „
„	4. „	III. „	2—3. „
„	5. „	II. „	2. „
„	6—8. „	II. „	3—7. „
II. „	1—2. „	IV. „	1—2. „
„	3—6. „	III. „	8—10. „
III. „	1—5. „	IV. „	3—7. „
„	6—8. „	V. „	2—4. „
IV. „	1—2. „	V. „	4—5. „
„	3—5. „	VI. „	1—2. „

Már e jelenetek áttekintéséből is világos, hogy Katona mily gyökeresen bontotta fel az eredeti darab szerkezetét és, mint említettem, kétséget sem szenved, hogy a magyar darab egyszerűbb és színszerűbb a németnél. Csak az utolsó jelenet, melyben Asztrik a koronával fellép, a német darabban csattanósabb. De magával a szöveggel szemben Katona, a törléseket nem tekintve, kevés önállóságot mutat. Ezt bizonyítja minden jelenet. Csak egy-két mutatvány :

Katona. I, 3.

Girzick. III, 1.

Kupa. Már tovább nem várakozhatom, hercegné! Igen vagy nem?

Adelhaid. De ily hirtelen ?

Kupa. Igen vagy nem ?

Adelh. De ily hirtelen !

Kupa. Ily egyenes szívűleg, akarád mondani ? Úgy-e az nem tetszik neked ?

Adelh. Vezér !

Kupa. Vagy talán hizelkedő szavakkal hódoljak asszonyi büszkeségednek ?

Adelh. Vezér, micsoda beszéd ez ?

Kupa. Vagy talán szégyen azt mondani : Kupa vezér az én férjem ?

Adelh. De miért ösztönzöl engem ily hirtelen elhatározásra, a mely —

Adelh. Ihr bestürmt mich zu sehr, Fürst! Wie kann ich mich so hastig entschliessen ?

Kupa. Ein schneller und fester Entschluss war mir von jeher eigen, und ich sehe nicht ab, warum ihr so zaudert; oder missfällt euch mein Antrag ?

Adelh. Nein doch.

Kupa. Oder ist euch meine gerade Offenherzigkeit zuwider ?

Adelh. Im geringsten nicht.

Kupa. Oder soll ich mit schmeichelnden Worten eurer weiblichen Sprödigkeit huldigen ?

Adelh. Welche Reden, Fürst ?

Kupa. Oder setzt weibliche Sprödigkeit eure Ehrbarkeit in so enge Schranken, dass ihr noch nicht frei sagen könnt: Fürst Kupa werde mein Gemahl ?

Adelh. Aber warum dringt ihr eben in so schneller Zeit auf eine Verbindung, die —

Kupa. A mely sem az én, sem talán a haza boldogságát elég idején meg nem határozhatja!

Adelh. A haza boldogságát? Hát nem virágzik az a Géza fiában?

Kupa. Adná az ég, hogy a jégeső össze ne rontaná.

Adelh. Hogyan, vezér?

Kupa. Gézának özvegye még ma hitvesemnek vallja magát és akkor — akkor még felkerülhet — még ma határozd meg magadat, herczegné!

Adelh. Igen nyughatatlanítasz engemet —

Kupa. Azt szeretem. O Adelheid, mit vétett a te nagyságod, hogy az többé a fejedelmi széket nem diszesítheti? és egy idegen képecske tündöklök a te méltóságoddal? — Kár! kár!

Ad. Kupa, te megfoghatatlan vagy; fejtsd meg magadat.

Kupa. Die mein Glück und vielleicht auch das Glück des Landes nicht schnell genug machen kann?

Adelh. Das Glück des Landes? blüht nicht des Landes Glück in Geisa's Sohn?

Kupa. Ja, gebe der Himmel, dass es kein Sturm verweht!

Adelh. Wie, Fürst?

Kupa. Geisa's Witwe erkläre sich noch heute als meine Gemahlin, und dann — kann es heiter werden, — erklärt euch noch heute, Herzogin!

Adelh. Ihr macht mich verlegen, in so wenigen Stunden! . . . .

Kupa. O Adelheid, was verschuldete eure Erhabenheit, dass ihr den Fürstenstuhl nicht mehr zieren dürft, und ein fremdes Bildchen mit eurer Hoheit prangt? — Schade! Schade!

Adelh. Ihr wollt mich prüfen Kupa! . . . .

Katona. III, 5.

István (fedezetlen fővel letérdel, mint szintén a többiek is). Jól vagyon! — Mindenható! hallgasd meg könyörgésemet és pompás esküvésemet! Ha te öröktől való engemet méltónak tartottál arra, hogy a szent igazságnak fáklyájával egy vastag sötétségbe sülyedett népnek előtte menjek, úgy ne engeddd aztat a pokol gőzétől, mely világosságodat meghomályosítani akarja, nevednek gyaláztatására elaludni; hallgasd meg forró könyörgésemet és szaporítsd szolgálóidnak erejüket és állhatatosságokat, hogy ellenségeik győzedelmeskedve és csúfoson ellened felemelkedni ne merészeljenek. Akkor az én kezeim az ájtatosságnak épületeit szaporítják a te dicsőségedre, melyben gyermekeid benső háládatossággal hangoztassák trónusod eleibe köszöneteket. A zsákmánynak tized része legyen szent oltá-

Girzick. IV, 8.

Stephan (kniei mit entblösstem Haupte. Alle knien). Wohlan! Höchster, höre mein Gebet und meine feierlichen Gelübde! Wenn du mich würdigtest, o Gütigster, mit dem Lichte deiner heiligen Wahrheit einem in dicker Finsterniss gesunkenen Volke vorzuziehen, so lass es nicht durch einen Dampf der Hölle, der deine Strahlen umnebeln will, zur Lästerung deines Namens auslöschen; erhöre mein inbrünstiges Flehen und mehre die Standhaftigkeit und Kräfte deiner Diener, dass deine Feinde nicht siegen und hohnbrüstend es wagen, sich gegen deine Macht aufzubauen. Dann baue meine Hand dir Hallen der Andacht, wo deine Kinder in seliger Inbrunst Dank und Lob zu deinem Throne empor tönen lassen sollen. Der zehnte Theil der Beute sei zum Behuf deines heili-

raidnak feláldozva, és a győzedelem zászlói szent háznak falaira csatoltassanak, annak bizonyságára, hogy az istenteleneknek hatalmokat tekinteted összerontja. Végtére, oh uram! kezeidbe ajánlom az enyimeket, szabadítsd és oltalmazd őket; tartsd meg hitvesemet, kitől véletlenül el kelletett válnom, és ne engedd azokat elveszni, kik a te szent utadon vándorolnak! Álld meg hivedet, álld meg az én magyaramat!

Vencelin. Amen!

István (felugrik). Utánam, barátim! Az Isten legyen velünk!

Mind. Isten legyen velünk!

gen Altars gewidmet, und die Siegestrophäen sollen an die heiligen Wände deines Hauses befestiget werden, zum Zeichen, dass die Macht derer, die deiner Herrlichkeit spotten, vor deinem Blick zertrümmern muss. Endlich, o Herr, empfehle ich meine Angehörigen in deine Hand, rette und schütze sie! erhalte, o Mächtiger, meine Gattin, und lass die nicht zu Grunde gehen, die deine Wege wandeln, segne deine Gerechten zur Ehre und Ruhm deines Namens, der in alle Ewigkeit gebenedeit werde! Amen! (steht auf).

Alle. Amen!

Stephan. Nun rüsteteuch, Freunde! Gott mit uns!

Alle. Gott mit uns!

De nem szaporítom a mutatóványokat. Katona rendszerint híven adja vissza az eredetit, de rövidebb, elevenebb, drámaibb dialogusra s hatásosabb cselekvényre törekszik. Az ő darabja alig több, mint az eredetinek jó egyharmada.

Ilyennek képzelem Katona összes ifjúkori drámáinak viszonyát német eredetiekhez. Valószínű, hogy itt-ott még önállóbb az idegen művel szemben, mint *István király*-ban. Így pl. azt hiszem, hogy Lucaz székében a népjelenetek nagyobbrészt az ő eredeti toldaléka. Másutt talán igazi fordító. Ezt természetesen a priori nem lehet eldönteni, — az eredetiek pedig nehezen felkutathatók s még nehezebben kaphatók. Részemről csak annyiban tulajdonítok a kérdésnek jelentőséget, a mennyiben Katona fejlődése ezen munkáktól, ha eredeti művei volnának, a *Bánkán*-ig oly óriási ugrást mutatna, melyet sem lélektani sem irodalomtörténeti szempontból sem megérteni sem kimagyarázni nem lehet. De ha azok az ifjúkori dolgozatok a színpad számára, talán gyorsan, a mindennapi szükség kielégítésére készített fordítások vagy átdolgozások, természetesen semmi csodálatos a dologban.

E fejezetben még egy-két apróságot akarok helyreigazítani, ill. kiegészíteni. Az 50. lapon említett *Üstökös csillag*, melyet Katona lefordított (elveszett), Ifflandnak *Der Kommet* cz. egy felvonásos boházata (1799). — Ugyanott *Szokolnitszk ostroma* (elveszett) Weissenthurn aszszonyinak egy időben igen híres drámája *Die Bestürmung von Smolensk*, melyről Kardos Albert fent kimutatja, hogy Körner *Zrinyi*-jére is nagy hatással volt. — Az 51. lapon a *Comoedia ex tempore* cz. vígjátékot Kotzebue- vagy Henslernek tulajdonítja Gyulai, pedig Jünger darabja *Die*

Komoedie aus dem Stegreif (Poisson francia eredetije után). — Az 53. lapon talán sajtóhibából említi Gyulai Kotzebuenak *Hussziták Naumburgban* cz. művét mint *kis drámát*, — mert ez öt felvonásos, jambusokban írt színmű s így, bár æsthetikai értéke igen csekély, «kis drámának» nem nevezhető.

A IV. fejezet a Bánkban történetét, e mondával vegyes történeti eseményt, is tárgyalja s méltán nem a legkedvezőbb színben tünteti fel történetírásunkat, mely multunk ez érdekes esetét eddig igen gyarlón s módszeres kritika nélkül tárgyalta. «Vajon legujabb történetíróink fognak-e némi fényt vetni e homályra?» kérdi Gyulai a 127. lapon. Úgy látszik, ezen kérdésre felel *Pauler (Gyula egy kis értekezésben, 1)* melynek eredményeit olvasóink számára a következőkben foglalom össze:

Gertrud királyné megölése politikai, forradalmi tett volt, a nemzet elégtelenségének II. Endre király kormányzásával legmerészebb nyilvánulása. Gertrud a merániai hercegnek, Bertholdnak, ki a bajor diesseni vagy aodichni grófok családjából származott, volt leánya. Testvérénje Ágnes, Fülöp-Ágost francia királyhoz ment férjhez. Fitéstvérei közül *Otto*, ki Katonánál szerepel, Burgundiában terjeszkedett s *alig volt valaha hugának udvaránál*. Másik két testvére, Henrik isztriai őgróf és Eckbert bambergi püspök már megfordultak hazánkban mint menekülők, midőn 1208-ban Hohenstaufi Fülöp király meggyilkoltatván. Ők is a gyilkosság gyanújába keveredtek és elítéltettek — *mint utóbb kitünt, ártatlanul*. Állandóan s hosszabb időre egy negyedik testvére telepedett meg Magyarországon, Berthold bambergi nagyprépost, kit Endre király, bár alig 25 éves és az egyháziakban tudatlan volt, a kalocsai érseki székre erőszakolt, utóbb vajdává, bánná, bácsi s bodrogi főispánná tett. Mindebben kétségkívül Gertrud keze dolgozott, kinek egyik legfőbb jellemvonása családja iránt való rendkívüli ragaszkodása volt. Hogy ez előszeretete kiterjedt ama jövevényekre is, kik testvéreivel Magyarországra jöttek, ez volt főoka amaz általános elégedetlenségnek, melynek főele a királyné ellen, mint az idegenek dédelgetésének főoka ellen fordult. Összeesküvés képződött tehát ellene és a németek ellen, melyben János esztergomi érseknek kívül az országnak a király után első világi embere, Bánk, 1211 óta nádorispán, is részes vagy legalább tudós volt. *Bánk nejeről mit sem tudunk*. Bánk Melindája emlékezetet a történelmi Totára, ki arragoniai Simonnak s Bertramnak testvére és Benedek vajdának s bának neje volt. Ez a Benedek, ki 1209-ig szerepel, szintén magára vonta a király haragját s hűtlenségbe esett, *de egészen különböző személy volt Bánk bántól*. Nevük sem azonos. Bánk családi viszonyairól még annyit tudunk, hogy veje Simon volt, ki leginkább Nógrádban birt.

¹⁾ *Nemzet*, 1883. április 29. és május 1.

Ezen Simon testvére Mihály 1211—1212-ben (Berthold érsek után) bán volt a Dráván túl. *De e Simon és Mihály nem azonosak Katonának Simon és Mihály bánjaival*, kik a költő szerint spanyol menekültek, a történelem szerint pedig Arragoniai Simon menekültek fiai, kik mintegy hatvan évvel Gertrud meggyilkoltatása után éltek.

Az összeesküvés, melyben Simon részes volt, 1213. őszén tört ki, midőn II. Endre az ország keleti részében járt. A királyné mellett Berthold érsek és mint vendég Leopold ausztriai herceg (Endre unokatestvére, mint II. Géza király leányának fia) voltak. A nevezett évi szeptember 28-án nem orozva, hanem nyílt támadással rohanták meg és gyilkolták le a királynét, ki ekkor 30 éves lehetett, valószínűen vadászaton, a vértesi hegyekben, közel a pilisi cistercita kolostorhoz, melyben el is temették. *Péter, nem bán, hanem valószínűen csanádi ispán, mérte a halálos csapást Gertrudra, mire az erre támadt ütközetben elesett.* Berthold s Lipót herceg elmenekültek. Endre Leleszen vette a megrendítő esemény hírért, mely őt eleinte egészen leverte. Ekkor vette Myska ispán (nem Solom, Myska fia, mint a tragédiában) a kiskorú Bélát nevelés végett magához. Endre később sem tett semmit a gyilkosok megbüntetésére. Bánk ugyan megszűnt nádor lenni, de Berthold is elveszté az erdélyi vajdaságot, a bács-bodrogi ispáni tisztelet s egy időre utazni ment, de nem sokára visszajött s még négy évig megmaradt kalocsai érseknek, míg 1218-ban aquiléjai patriarkha lett. Minden a régiben maradt, csak a királyi cancellária használta fel a katasztrophát arra, hogy, midőn a királyi pecsétet elvesztette, ráfogja, hogy az a királyné megöletésekor veszett el, — pedig van egy oklevél, mely még a régi, elveszettnek mondott pecsét alatt egy évvel Gertrud halála után kelt.

Bánkról most három évig nem hallunk, de már 1216-ban a király őt hű jobbjának nevezi. Ugyanebben az évben már drávántúli bán. A király 1217-ben a szentföldre indult, de Bánk nélkül, ki alkalmasint azokhoz az urakhoz tartozott, kikre Endre az ország kormányát, János érsek vezetése alatt, bízta. A király távolléte alatt anarchikussá vált az ország állapota s talán az az oka, hogy Endre Bánkot megfosztotta a báni méltóságtól. De azért tekintélye és súlya nem csökkent: *1221-ben az ország bírója* s mint ilyen aláírta azt az oklevelet, melyben Endre a papság szabadalmait megerősítette. Megérte-e az arany bullát 1222-ben, nem tudni, mert 1221 óta neve nem fordul többé elő. Valószínűen 1222-ben halt meg.

Még halála után sem vádolták Bánkot hűtlenséggel, Gertrud halála miatt. Simonnak, vejének, sem történt semmi baja, sőt 1228-ban szőrényi bánnak találjuk. De ebben az évben Gertrud fiai, Béla és Kálmán, kik jobban szívökre vették anyjuk halálát, mint Endre, sürgetik a gyilkosok megbüntetését: elkobozzák Simon, Péter s Bánk birtokait, de

Simon személyének nem lett baja. Béla utóbb mint király Simon birtokainak egy részét visszaadta fiának Jánosnak. *De sem az egykorú, sem a közeli korú forrásokban nem találunk semmit, a mi a később felmerült vádat Berthold buja szerelméről vagy a királyné kerítő szerepéről csak távolról is igazolná.* Így Albericus, trois-fontainei barát, ki IV. Béla alatt irt s többször (igen jó forrásokból) foglalkozik hazánk eseményeivel, nem tud még semmit Bánk nejének meggyalázásáról.

A vád legrégebb nyomát egy ausztriai verses krónikában, mely 1268 után íratott, találjuk. Ezt ismétli egy másik bécsi forrás, a XIII. század végén, s aztán átmegy az, természetesen fokozva s kiszínezve, a XIV. s XV. század kompilációjába. Kézai nem szól az eseményről, nem is említi Gertrud halálát. A bécsi Képes Krónika, mely 1358-ban íratott, igen késő korra vall; azt írja, hogy Bánk maga volt a gyilkos, hogy egész Magyarország visszhangzott a sirástól Gertrud halála miatt (!) és hogy iszonyú vérengzés történt Bánk minden nemzetségében. Látszik, hogy itt a Gertrud katasztrophája Zách történetének színeivel van kiczifrázva. E forrásból merítettek Thuróczy, Bonfini és a későbbiek, kik közt akadt olyan is, ki Gertrudból szentet csinál, kinek hullájával csodák történnek.

Tehát nem igaz, mit krónikáink Gertrud bűnrészességéről s Bánk bosszujának okáról mesélnek. «Épenséggel nincs bebizonyítva», végzi Pauler Gy. érdekes tanulmányát, «sőt még csak nem is valószínű, hogy Gertrud királyné Bánk nádor nejét valamely testvérének kezére játszotta; minden kétségen kívül pedig bizonyos az, hogy nem Bánk ölte meg, hanem Péter, és halálát nem követte az a véres bosszú, mely Zách Felicziánnak merényletét követte».

Bő kivonatban közöltem e kutatás megnyerő eredményeit, mert evvel is túlesünk egy mythoszon, melyet eddig minden lelkiismereti furdalás nélkül hirdettünk. A magyar történet s irodalomtörténet tanárai ezentúl a fentebbi adatokat és következtetéseket nem ignorálhatják többé, — bár egyéni meggyőződésünkkel meg kell jegyeznünk, hogy a kérdést nem tekinthetjük végleg eldöntöttnek. Főleg fontos volna alaposan megvizsgálni, hogy korabeli vagy régi források nem nyújtanak-e még felvilágosító anyagot, hogy az 1221-iki királyi oklevél nem hamis-e s vajon a források valóban sohasem tévesztik-e össze Benedek és Bánk bánokat.

De térjünk vissza Gyulai Pál szép könyvéhez.

A munka harmadik része a tragédia *aesthetikai* fejtegetését tartalmazza, mely már a dolgozat 1861-iki alakjában annak leggyönyörűbb része volt. Most is élvezettel s tanulsággal olvastuk, de nem nyombatjuk el azon meggyőződésünket, hogy Gyulai tetemesen emelte volna könyve tudományos értékét, ha e fejezetet jobban átdolgozza. Főleg két

szempontból szorult volna erre: Gyulainak 1861-ben főleg *védenie* kellett a jeles tragédiát sok alaptalan vagy félreértésből eredt kifogás és vád ellen. Innen e fejezeteknek nagyrészt polemikus természete. Ma a tragédia nem szorul többé védelemre, a régi vádak feledésbe mentek, az újabbak, melyeket Gyulai ignorál, egészen más irányúak. Ez az egyik, a mi elmaradhatott volna; a másik, a mit nem tudunk helyeselni, Arany János fejtegetésének teljes mellőzése. Arany egészen függetlenül, egy időben Gyulaival, írta Bánkban-tanulmányait, és írta azokat oly mélyreható æsthetikai megfigyeléssel, hogy e töredékes értékezése legkitünőbb prózai dolgozatainak egyike. Az ő eltérő véleménye sokkal inkább megérdemelte volna a behatóbb tárgyalást, mint az ötvenes évek kritikájának kapkodó s felületes ötletei.

De nem kételkedünk abban, hogy Gyulai e szép könyve nem sokára új kiadásban fog megjelenni, midőn aztán talán kedve s ideje lesz, művének ezen részét is oly behatóan átdolgoznia, mint azt a munka előbbi fejezeteivel tette. Addig is reményeljük, hogy főleg középiskolai tanáraink alaposan fogják áttanulmányozni e könyvet, mely æsthetikai és irodalomtörténeti szempontból épen oly értékes, mint stílus és előadás tekintetében mintaszerű.

HEINRICH GUSZTÁV.

KÜLFÖLDI IRODALOM.

«*Prosodée latine suivi d'un appendice sur la prosodée grecque par Charles Thurot et Emile Chatelain*» (Paris, Hachette, 1882.) 16-rét. Ára 25 cent. = 50 kr.

*

«*Lexique latin-français, a l'usage des candidats au baccalauréat és lettres par Emile Chatelain*» (Paris, Hachette 1882, 16-rét 841 lap.) 5 frank az ára = 2 frt o. é.

A jó könyveknek, különösen a tankönyveknek internationalis értéke és jelentősége abban rejlik, hogy jó mintául szolgáljanak külföldön. Mint ilyen mintaszerű könyveket ajánlhatjuk a két főt említett munkát, különösen pedig a szótárt.

Mindkét műnek szerzője *Chatelain Emil*, a római «*École française*» volt tanára és jelenleg a párisi felsőbb középtanoda (*École pratique des Hautes Etudes*) tanára, ki az első művet *Thurot*-nak az Institut tagjának munkája alapján dolgozta ki és világosan érthető előadás mellett lehető rövidségre törekedett. Csak e két tulajdonságnak egyesítése mellett képzelhető, hogy képes volt 140 oldalra rászorítani az egész latin prozodiát és a görögnek főbb vonásait. Maga a könyv három főrésze oszlik: a hangzók tanára, a mássalhangzók tanára a latinban, és a görög prozodiára. Az egyes pontokban a szabályok rövidke és határozot-